

УДК 336.71

Л. М. Матросова

Харківський інститут фінансів КНТЕУ

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті розглянуто стан та проблеми розвитку банківської системи України. Надано аналіз діяльності банківських установ за останні роки, визначено основні перешкоди щодо вдосконалення банківської системи та її адаптування до умов фінансової нестабільності. Запропоновано заходи, що спрямовані на підвищення ефективності банківської системи України.

Ключові слова: банківська система, фінансові ресурси, грошово-кредитна система, власний капітал, банківські послуги.

В статье рассмотрено состояние и проблемы развития банковской системы Украины. Проведен анализ деятельности банковских учреждений за последние годы, отмечены основные препятствия в совершенствовании банковской системы и ее адаптации к условиям финансовой нестабильности. Предложены меры, направленные на повышение эффективности банковской системы Украины.

Ключевые слова: банковская система, финансовые ресурсы, денежно-кредитная система, собственный капитал, банковские услуги.

The situation and the problems of the development of the banking system of Ukraine are considered. The activity of the main banking institutions in the last few years is analyzed, the main obstacles on the way of perfection of the banking system of Ukraine and its adaptation for the conditions of the financial instability are marked. The main measures for the increasing of the efficiency of the banking system of Ukraine are offered.

Keywords: the banking system, the financial resources, the monetary system, the acquility, the banking services.

Останні роки в Україні спостерігається складна ситуація у банківській системі та фінансовій сфері в цілому. Наслідки світової фінансової кризи, погіршення соціально-економічного стану держави, політична нестабільність, незавершений військовий конфлікт на Сході країни та багато інших причин призвели до скорочення промислового виробництва, обсягів фінансових ресурсів, падіння курсу національної валюти, підвищення рівня інфляції, зменшення доходів населення та підприємців, податкових надходжень, зростання дефіциту державного бюджету. Слід нагадати, що ефективне функціонування фінансової та банківської системи є запорукою стабільного розвитку економіки будь-якої країни. Це, повною мірою, стосується також економіки України. Економічні реформи, які останнім часом декларуються та проводяться урядом, ще не дали позитивних результатів. В економіці країни та її окремих галузях спостерігається негативна динаміка основних економічних показників на мікро- та макрорівні. Тому, подолання існуючих негативних тенденцій на фінансовому ринку, у податковій системі та банківській сфері має актуальний характер і вимагає свого вирішення.

Питання щодо зростання фінансової стабільності, створення ефективної банківської системи, залучення додаткових коштів на рівні державного та місцевих бюджетів активно дискутуються у наукових колах, досліджуються в науково-дослідних установах, висвітлюються на шпальтах газет та журналів, у ЗМІ, в інтернет-публікаціях. Серед наукових досліджень та публікацій в цій сфері значимо наукові праці таких вчених, як: І. Алексєнко, Я. В. Белінська, О. А. Брегеда,

В. М. Гець, Н. А. Горовець, А. І. Даниленко, М. Р. Деревацька, Т. І. Єфименко, І. О. Луніна, В. І. Міщенко та ін. [1–5; 8; 10–12].

В наукових працях та колективних монографіях зазначених авторів розглянуто питання щодо обґрунтування заходів та пропозицій з метою подальшого розвитку фінансової сфери в цілому та вдосконалення діяльності НБУ зокрема. Серед найбільш вагомих результатів, які отримані науковцями, відзначимо наступні: шляхи забезпечення фінансової стабілізації, проведення структурних змін у фінансових потоках, напрями вдосконалення податкової системи, реформування державних інституцій, обґрунтування якісних перетворень у банківській системі тощо. В той же час подальшого дослідження вимагають питання, що стосуються більш активного фінансування виробничої сфери, зростання якості банківського менеджменту, підвищення рівня капіталізації комерційних банків, розширення спектру та поліпшення якості банківських послуг, забезпечення прозорості у діяльності банківських установ, стабілізації обмінного курсу національної валюти та встановлення переліку імпортерів для покупки валюти, регулювання правил щодо закриття банків, забезпечення сталого розвитку банківської системи України та її адаптації до вимог європейського законодавства у частині регулювання та нагляду за банківською діяльністю.

Мета дослідження. З урахуванням висловленого, метою даної статті є аналіз сучасної ситуації у банківській системі України, оцінка перспектив її розвитку та формулювання пропозицій, спрямованих на забезпечення стабілізації банківського сектору, підвищення ефективності менеджменту, регулювання рівня капіталізації банків, реструктуризації проблемних кредитів, функціонування банківської сфери.

Зазначимо, що Центральний банк будь-якої країни виконує важливі функції і відповідає за стан грошового ринку, рівень інфляції та стабільність курсу національної валюти. Як відомо, він є також емісійним центром держави, банком банків, органом банківського регулювання, банкіром і фінансовим агентом уряду, провідником грошово-кредитної політики, органом валютного регулювання і контролю, інформаційно-статистичним та аналітичним центром грошової і банківської систем країни. Саме ці функції виконує Національний банк України. Таким чином, коло завдань, які повинен вирішувати НБУ, досить широке та складне.

Банківська система бере безпосередню участь у забезпеченні основних грошових потоків для функціонування фінансової системи та економіки в цілому шляхом:

- забезпечення ефективного механізму об'єднання фінансових ресурсів та їх розподілу між окремими суб'єктами господарювання;
- вибору засобів переміщення вільних фінансових коштів між окремими галузями економіки та через кордони держави;
- розробки та використання механізмів управління ризиками щодо повернення запозичених коштів;
- впровадження сучасних платіжних систем і забезпечення їх ефективного функціонування, зокрема шляхом удосконалення способів клірингу та здійснення розрахунків, що сприяють розвитку торгівлі.

В Україні проблеми банківського сектору є одними з найбільш актуальних: недостатній рівень розвитку банківської системи обумовлює проблеми економіки в цілому, оскільки діяльність банківських установ перетинається з фінансуванням сфери виробництва, послуг і міжнародної торгівлі. Тому, банківська система

повинна вирішувати не тільки свої «внутрішні» проблеми, але й сприяти розвитку та модернізації економіки. Діяльність банківського сектору спрямована на акумуляцію тимчасово вільних фінансових ресурсів, їх ефективний розподіл між суб'єктами господарювання, стимулювання розвитку конкурентних відносин, підтримку стабільності грошово-кредитної системи, сприяння обслуговуванню міжнародного руху ринку товарів, прямих і портфельних інвестицій, ринку робочої сили тощо [10].

Актуальною проблемою для банківської системи України є забезпечення її інтеграції в глобальну банківську систему на основі запровадження світових принципів банківської діяльності, зокрема: самодостатності, надійності, прозорості у роботі банківських та інших фінансових установ. Зазначимо, що до недавнього часу структура власності багатьох українських банків була непрозорою, тобто фактично прихованою від НБУ, правоохоронних органів, громадськості та суспільства в цілому, що ускладнювало процес визначення реальних власників, контролерів і кінцевих бенефіціарів банків, залучення їх до майнової, адміністративної або кримінальної відповідальності за порушення банківського законодавства, в тому числі за доведення банків до неплатоспроможності. Доволі часто у банківських установах виникали проблеми фінансового плану внаслідок неможливості виконувати свої зобов'язання щодо повернення депозитних вкладів населенню та іншим клієнтам банків, що, в свою чергу, призводило до необхідності введення тимчасової адміністрації та вирішення цих питань шляхом втручання фінансового регулятора, тобто НБУ.

Але останнім часом відбуваються деякі позитивні зрушення в цьому напрямку. Так, з 8 березня 2015 року набули чинності принципово нові, засновані на європейському досвіді, механізми контролю за особами, які мають вирішальний вплив на діяльність банку. Відтепер банки зобов'язані розкривати перед НБУ не тільки інформацію про власників значної частки (10 і більше відсотків акцій банку), але й дані про юридичних осіб (в тому числі іноземних), які прямо або побічно володіють двома і більше відсотками акцій банку; а також про всіх фізичних осіб, які прямо або опосередковано володіють акціями банку, без прив'язки до їх кількості. Це лише основні нововведення у банківській сфері. Оцінити, наскільки вони виявляться дієвими в українських реаліях і чи зможуть призвести до суттєвих змін у діяльності банківських установ з точки зору її прозорості, допоможуть час та правозастосовна практика [8].

Зазначимо, що за період із 1 січня 2014 року по 1 січня 2016 року кількість діючих банків зменшилась зі 180 до 117, переважно за рахунок ліквідації малих та середніх банків [13]. У 2016 році тенденція ліквідації банків зберігається: станом на 1 січня 2016 року в Україні функціонувало 109 банків [8]. НБУ має намір укрупнити банківський сектор та підвищити мінімальні вимоги до статутного капіталу банківських установ. Спектр та обсяги послуг, що надаються банками, залишаються досить обмеженими, що вимагає запровадження в банківській практиці сучасних методів та технологій обслуговування клієнтів, а також кредитної та інвестиційної підтримки реального сектору економіки.

Діяльність банків протягом 2014–2015 років характеризувалася відносною стабільністю фінансових показників. Так, загальні активи банків на 01.01.2015 сягали рівня 1254385 млн грн, порівняно із 1316852 млн грн у 2014 році; власний капітал банків на 01.01.2016 склав 1571411 млн грн, в той час, як на 01.01.2015 він дорівнював 1520817 млн грн.

Темпи зростання кредитування залишалися порівняно високими. Обсяг кредитів, наданих суб'єктам господарювання у 2014 році, складав 802582 млн грн; у 2015 році він склав 785918 млн грн. Темпи кредитування фізичних осіб за цей період дещо зменшилися. Так, обсяг кредитів, наданих фізичним особам у 2014 році, склав 179040 млн грн, в той час як у 2015 році – 152371 млн грн, тобто зменшився на 14,9 %. Зменшення загального обсягу коштів фізичних осіб за цей період пов'язано з коливаннями курсу валют. Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредиту зросла з 13,5 % у 2014 році до 22,15 % у 2015 році, тобто кожен п'ятий кредит був проблемним і ризикованим. За цей же час доходи банків дещо зменшилися: якщо у 2015 році вони склали 210201 млн грн, то на початок 2016 року склали 199193 млн грн.

У порівнянні з попереднім періодом результати діяльності банків погіршилися. Рентабельність капіталу зменшилась з –30,46 % у 2014 році до –51,91 % у 2015 році; рентабельність активів знизилась з –4,07 % у 2014 році до –5,46 % у 2015 році [13].

Аналізуючи сучасний стан банківської системи України, зазначимо, що останнім часом вона зазнає певних змін. Це стосується нормативних вимог, які НБУ встановлює для регулювання діяльності комерційних банків та інших фінансових установ, валютної політики, заходів щодо підтримки рівня ліквідності комерційних банків, гарантування депозитних вкладів населення, запровадження нових банківських продуктів, технологій роботи з клієнтами тощо.

Але за останні роки банківська діяльність та грошовий ринок України характеризуються несталістю, що негативно впливає на розвиток кредитування, надання фінансової підтримки суб'єктам господарювання, обсяги депозитів та стабільність національної валюти. Наслідком цього стало скорочення регулятивного капіталу банків, який зменшився на 63 млрд грн и складав на 1 січня 2016 року 129 млрд грн. Загальна сума депозитів фізичних осіб скоротилась на 65 млрд грн, а валютних депозитів – на 14 млрд дол. США [13].

Зазначимо, що за п'ятнадцять років (1998–2013 роки) з ринку було виведено 34 неплатоспроможних банка, вкладники яких отримали від Фонду гарантування вкладів фізичних осіб кошти на суму 5,8 млрд грн. У подальшому ситуація погіршилась: за 2014–2015 роки з ринку виведено 63 банка, вкладникам сплачено 54 млрд грн, тобто кількість неплатоспроможних банків зросла майже удвічі (у 1,9 разів), а отриманих вкладниками коштів – в 9,3 рази. Балансові активи неплатоспроможних банків станом на жовтень 2015 року склали 382 млрд грн, оціночна вартість – 93,72 млрд грн.

Банкрутство майже 50 банків призвело до втрати банківською системою 230 млрд грн або 9 % ВВП України. Фондом гарантування вкладів фізичних осіб було подано до правоохоронних органів 2149 претензій щодо відшкодування збитків Фонду на загальну суму 132,7 млрд грн, що стало наслідком протиправних дій з боку посадових осіб неплатоспроможних банків, з них 250 заяв на суму в розмірі 99,86 млрд грн, де фігурантами були власники та топ-менеджери банків.

На сучасному етапі в діяльності національної банківської системи існує ціла низка проблем. Серед них важливим питанням є зростання кількості висококваліфікованих та відповідальних кадрів на рівні вищої управлінської та середньої менеджерської ланки, особливо в сфері управління ризиками. За оцінками експертів міжнародного рейтингового агентства Standard & Poor's в понад 80 % банків СНД (і ця цифра цілком характерна для української банківської системи)

існуюча система управління ризиками не відповідає міжнародним стандартам або взагалі відсутня. Характерною особливістю банківської системи України є висока текучість персоналу банків на нижчих рівнях ієрархії, що негативно впливає на якість роботи з клієнтами та залучення додаткових коштів фізичних та юридичних осіб у банківській сектор [9].

Актуальним питанням також залишається проблема адаптації української банківської системи до Базельських принципів ефективного нагляду за банківською діяльністю, що покладено в основу Європейського банківського законодавства, і визначення принципів організації банківського нагляду і регулювання в країнах-членах ЄС [6].

Для банківської системи України характерні такі негативні риси, як: низький рівень конкурентоспроможності банківського сектору, недостатня якість надання послуг за їх високої вартості, значний ризик залежності розвитку банків від тенденцій на світовому фінансовому ринку, занадто низький рівень капіталізації, що призводить до витіснення національних банків більш капіталізованими іноземними банками, неможливість здійснення ефективного контролю за операціями іноземних банків з боку НБУ тощо [4].

До переваг національної банківської системи можна віднести: пошук та залучення в економіку України зарубіжних інвестиційних ресурсів, впровадження нових видів банківських послуг, запозичення новітніх технологій, збільшення обсягу кредитних ресурсів, вдосконалення заходів щодо регулювання валютного ринку.

За визначенням Світового банку для більш ефективного функціонування банківської системи України необхідно суттєво збільшити обсяги банківського капіталу та рівень капіталізації банківських установ [1].

Проблеми банківського сектору негативно впливають на темпи економічного зростання: недостатність фінансових ресурсів стримує розвиток економіки України. Так, власний капітал українських банків у 2015 році становив 1571411 млн грн або 12,47 % від обсягу ВВП країни.

Слід відзначити, що капіталізація банків України складає 62,8 млрд євро; у той же час капіталізація банків США – 496 млрд євро, Франції – 390 млрд євро, Німеччини – 354 млрд євро, Великої Британії – 350 млрд євро, Іспанії – 210 млрд євро, Нідерландів – 112 млрд євро, Швейцарії – 100 млрд євро. Сумарний капітал 50-ти найбільших банків світу у березні 2013 року склав 3,6 трлн дол. США [2].

Серед основних заходів щодо підвищення рівня капіталізації банків та збільшення власного капіталу слід виділити п'ять наступних напрямів: 1) реінвестування прибутку, що вимагає стабільного зростання обсягів банківських послуг, зокрема підвищення доходів від кредитно-інвестиційної діяльності; 2) додаткові внески власників банків, що пов'язано зі стабільним розвитком банківських установ та наявністю необхідних фінансових ресурсів; 3) пошук нових приватних вітчизняних та зарубіжних інвесторів-власників, які можуть забезпечити необхідну капіталізацію банку та провести фінансову санацію, щоб врятувати банк від банкрутства; 4) об'єднання банків між собою або приєднання одного банку до іншого; 5) збільшення власного капіталу за рахунок держави шляхом реінвестування коштів державного бюджету в статутний капітал банку або перетворення приватного банку у державний.

Аналіз діяльності банків України свідчить, що проблеми розвитку банківської сфери виходять за її власні межі. Ситуація з фінансовими ресурсами безпосередньо

залежить від динаміки грошових доходів населення. Існуюча структура грошових доходів населення не сприяє розвитку ринку банківських послуг для фізичних осіб: заробітна плата не виконує ключову роль у формуванні доходів та накопиченні заощаджень населення, наближаючись за своїм рівнем скоріше до соціальних виплат. Зменшення доходів більшості населення обмежує витрати громадян, обумовлює їх низьку купівельну спроможність, скорочення частки заощаджень і, поряд із низьким рівнем довіри до банківської системи, стримує обсяги залучених коштів та зростання капіталу банків за рахунок депозитних внесків, джерелом яких є, переважно, доходи населення у вигляді заробітної плати.

Як свідчить аналіз діяльності банківської системи України, вона ще залишається системою перехідного типу, якій притаманні такі особливості: порушення фінансової рівноваги; надзвичайно велике значення банківського капіталу як основи фінансової стабільності банківської системи в цілому; високий рівень взаємозалежності окремих елементів цієї системи; недосконала організаційна структура; неефективний менеджмент; недосконале виконання покладених на банківські установи функцій; розвиток банківського сектору, переважно за рахунок екстенсивних факторів; відсутність синхронізації темпів розвитку банківських інститутів, для яких характерні більш динамічні зрушення, з темпами розвитку реального сектору економіки.

Висновки. Результати проведеного дослідження щодо стану та проблем розвитку банківської системи України надають підстави для висновку про необхідність її вдосконалення і підвищення рівня конкурентоспроможності банківських установ на основі реалізації наступних заходів: нарощування власного капіталу, підвищення якості менеджменту, розширення спектру банківських послуг, повернення довіри до банків з боку фізичних та юридичних осіб.

Забезпечення більш ефективного функціонування банківської системи пов'язано із подоланням існуючих її недоліків за рахунок: 1) забезпечення стабільності та прозорості банківської системи; 2) підняття професійного рівня фахівців у банках та керівних органах НБУ на рівні середнього та нижчого рівнів управління; 3) стабілізації обмінного курсу національної валюти за рахунок встановлення валютного коридору та визначення межі коливань валюти на рівні, який не перевищує встановленої межі, наприклад, 30 грн за 1 долар; 4) у зв'язку з обмеженістю валюти та джерел її надходження – встановлення переліку імпортерів, яким надається право купувати валюту, а для інших – скасування цього права на певний термін; 5) встановлення ліміту на відшкодування депозитів для фізичних осіб до суми 400–500 тис. грн з метою підвищення рівня довіри до банків, залучення депозитних внесків та відновлення ліквідності банківської системи в цілому; б) «розмороження» кредитування, скорочення кількості проблемних кредитів за рахунок їх реструктуризації.

Зазначені заходи дозволять підвищити рівень довіри до українських банків, подолати валютну паніку і спекуляції на міжбанку, скасувати суб'єктивні чинники у розподілі валюти; збільшити депозитні внески, залучити додаткові кошти в банківську систему, зміцнити її фінансовий потенціал за рахунок припливу нових акціонерів і збільшення власного капіталу банків; розширити перелік банківських продуктів, запровадити нові технології обслуговування клієнтів; стабілізувати курс національної валюти та покращити діяльність банківської системи України в цілому.

Бібліографічні посилання

1. Алексеенко И. Некапитальная система / И. Алексеенко // Эксперт. – 2010. – № 8. – С. 28–30.
2. Брегеда О. А. Тенденції розвитку світової та вітчизняної банківських систем / О. А. Брегеда, С. М. Савлук // Фінанси України. – 2010. – № 4. – С. 27–34.
3. Геєць В. М. Посткризові перспективи та проблеми розвитку економік України та Росії (макроекономічний спектр) / В. М. Геєць // Фінанси України. – 2011. – № 3. – С. 11–23.
4. Горовец Н. А. Основные проблемы развития банковского сектора Украины / Н. А. Горовец // Науковий вісник. – 2012. – № 1. – С. 47–51.
5. Деревачка М. Р. Світова валюта майбутнього у системі управління фінансовою безпекою / М. Р. Деревачка // Економічні науки. «Scientific Journal Science Rise». – 2015. – № 3 (3). – С. 45–56.
6. Документы Базельского комитета по банковскому надзору «Методология основных принципов эффективного банковского надзора» // Вестник Банка России. – 2002. – № 23.
7. Забезпечення фінансової стабільності в Україні в умовах посткризової економіки / Я. В. Белінська, Д. С. Покришка, О. О. Молдован [та ін.]. – К. : НІСД, 2011. – 88 с.
8. Мищенко В. И. Банковская система Украины: проблемы становления и развития / В. И. Мищенко, С. В. Науменкова // Фінанси України. – 2016. – №5. – С. 7–33.
9. Новости. Важнейшей проблемой для украинской банковской системы является недостаток кадров // Фондовый рынок. – 2008. – № 28. – С. 13.
10. Примерова О. К. Інтеграція банківської системи як організаційна інновація і потреба розвитку світового фінансового ринку / О. К. Примерова // Проблеми науки. – 2011. – № 5. – С. 31–37.
11. Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації : кол. моногр. / І. О. Луніна, О. О. Булана, Н. Б. Фролова та ін. ; за ред. д. е. н. І. О. Луніної ; НАН України, ДУ «Ин-т екон. прогноз. НАН України». – К., 2014. – 296 с.
12. Фіскально-бюджетна та грошово-кредитна політика в Україні: проблеми та шляхи взаємозв'язку : моногр. / А. І. Даниленко, А. А. Гриценко, В. В. Зимовець та ін. ; за ред. чл.-кор. НАН України А. А. Даниленка ; НАН України ; Ін-т екон. прогноз. – К., 2010. – 456 с.
13. Основні показники діяльності банків України / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

Надійшла до редколегії 09.09.2016